

REGIONALISME ÎN PUBLICAȚIA
„FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918)

II

DORINA CHIȘ-TOIA

Cuvintelor specifice satului Măidan, fie ele regionalisme, cuvinte populare sau arhaisme, le-am adăugat altele, descoperite de-a lungul apariției gazetei, până în 1918. În clasificarea lor am ținut seama de indicațiile apărute în *Micul Dicționar Academic* (MDA), cea mai recentă lucrare lexicografică a Academiei. Astfel, în categoria regionalismelor am inclus cuvintele în dreptul cărora apare mențiunea „(Banat)”. Tot aici am considerat că își găsesc locul și termenii care nu apar în MDA, dar sunt prezenți în *Dicționarul Subdialectului Bănățean* (DSB).

Reținem, așadar, câteva dintre regionalismele întâlnite în paginile publicației *Foaia diecesană*:

Aceiát adj. Îmbrăcat curat: „Românii și româncele noastre când sunt *aceiați* (îmbrăcați curat) au o ținută și umblare măreață și prin aceea voiesc să arăte, că sunt făloși pe portul lor strămoșesc.” (5/1895, 5); în același număr, dar la pagina 4, acest cuvânt apare cu sensul explicat „chitit”, adică aranjat. Nu există în MDA. DSB reține forma ca pe o variantă a lui *ateiát*, de la verbul *ateiá*, cu etimologie necunoscută. (II, p. 192). Lucian Costin¹ include în *Glosarul* lucrării sale doar verbul *aceiá*, cu sensul „a se îmbrăca”.

Álfă s.f. 1. Trunchi de lemn scobit care servește la frământat aluatul pentru pâine: „Apă să mai aduce și cu ...o *alfă* (dărab de

¹ *Graiul bănățean*. Studii și cercetări, vol. II, Turnu Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu și Ion N. Bojneagu, 1934.

lemn) de trupină scobită în care să frământă pâine” (23/1895, 5). 2. Bucată de lemn din care se taie șindrila (Almăj); cf. DSB, II, p. 15. Fără etimologie. Nu este semnalat în MDA.

Anterți adv. 1. Acum doi ani: „Mai *anterți* cetirăm o corespondință” (22/1886, 5); 2. Acum trei ani; 3. Anul trecut; 4. Acum câțva timp; cf. DSB, II, p. 72-73. Menționat în A.C.², sub forma *anterț*, p. 8. Etimologia: lat. *anno tertio*. În MDA este prezent în forma *anțărț*, cu variantele: *anțerț*, *anțerți*, *antăřț*.

Bădăniță s.f. Vas mic de lemn în care se păstrează făină: „În cliet să ține fămina în lăzi, saci sau *bădăniți* (căzi)” (23/1895, 5); cf. DSB, III, p. 65. Etimologia: *bădan* (din scr. *badan*, cf. Gămulescu³, p. 84) + suf. *-iță*. Nu apare în MDA.

Bină s.f. Scenă, podium: „*bina* pe care s-a jucat și care este proprietatea societății noastre” (20/1888, 7) și „de repețite ori fu chemat pe *bină*” (6/1906, 4); cf. DSB, III, p. 173-174. Etimologia: germ. *Bühne*. Nesemnalat în MDA.

Cacica s.f. *De-a cacica* De-a țurca: „E frumos și folositoriu când vezi școlarii dumineca și în sărbători jucându-se (...) de-a *cacica* măsurând de sute de ori pe zi unul și același petec de pământ.” (32/1886, 5). Etimologia: magh. *kacska* (MDA). GE, p. 99, indică proveniența din scr. *kačka*, cu același sens. DA nu îl înregistrează.

Călpac s.n. trimite la *colpac* (fără explicație în MDA). Sensul cunoscut de către bănățeni este „capacul cazanului de țuică”, cf. *Tratat*⁴, p. 273: „Unii au căzăniță în care să țâne cazanul de fript (fiert) răchiă și *călpacul* cu lulele lui” (23/1895, 5). GE reține cuvântul ca variantă a lui *calpac*, provenind din scr. *kalpac*, cu același sens.

² Mihail Halici-tatăl, *Dictionarium Valachico-Latinum* [Anonimus Caransebesiensis]. Studiu filologic și indice de cuvinte de Francisc Király. Ediție îngrijită de Alexandru Metaea și Maria Király, Timișoara, Editura First, 2003 (A.C.).

³ Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, București, Editura Academiei, Pancevo, Novinsko Preduzeće „Libertatea”, 1974 (GE).

⁴ Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1984 (Tratat).

Cârceág s.n. Urcior de pământ din care se bea apa: „vas de pământ cu coadă sau mâneiu în care intră apa pre 3 găuri de la gura *cârceagului*”; (23/1895, 5) Pl. *cârcegi*. Variantă: *cârșag*. Etimologia: srb. *krčag* (MDA); GE, p. 112, scr. *krčag*.

Chițele s.f. Fotă: „Preste poale în față să leagă o cotrință, ear napoi un opreg sau *chițele*.” (4/1895, 3). Etimologia: srb. *kecelja*, magh. *kecele* (MDA).

Ciurtár(iu) este varianta cuvântului *ciurtár* s.n. Pieptar (din lână albă sau gri): „Peptariul carele să numesce și prâsluc, *ciurtariu* și clintuș e un vesmânt din lână albă sau vânăță ... țesut de femei” (4/1895, 3). Pl. *Ciurtare*. Etimologia: probabil *cioltar* (MDA).

Ciuvânin. Cuvântul nu apare în MDA. Apare însă *ciuvân*, care trimite la *ciuvái*, atestat la Liuba-Iana, și *ciuvâniu*. În textul din FD se întâlnește *ciuvânin*. Explicația este cea pe care o dau și autorii studiului *Topografia satului Măidan*: 1. Albie pentru frământat pâinea sau spălat rufe. 2. (Regional) Cauc de lemn cu care se scoate fiertura din cazan: „Apă să mai aduce și cu ... un *ciuvanin*... în care să frământă pâne” (23/1895, 5). Variante: *ciuvan*, *ciuvaniu*, *ciuvană* s.f.; pl. *ciuvaie* (pentru forma *ciuvái*) și *ciuvanine*. Etimologia: vechiul slav *ciuvani* (MDA).

Clăbăț s.n. Căciulă conică mare, din piele de miel sau de oaie: „*Clăbățul* și cojocul – frate cu românul” (26/1901, 6), și „Biroul de ajutorare primește cu drag (...) căciuli (*clăbețe*), mănuși etc.” (38/1914, 6). Variante: *clăbeț*, *clăbuț*, *clobot*; pl. *clăbețe*. Etimologia: srb. *klobuk* (MDA).

Cliaņț este forma care apare, în FD, alături de *cleaņț* s.n. 1. Tre-cătoare printre dealuri. 2. Picior de deal. 3. Colț de stâncă: „*Cliaņț* să zice la noi la o stâncă pre carea omul nu se poate sui.” (13/1895, 4); „ruda de la căruță au prins în *cleaņț* și s-a rupt” (27/1904, 2). Pl. *cliaņțuri*. Etimologia: srb. *klanats* (MDA); GE, p. 114, din scr. *klanac*. Derivatele *clânțoanie* „hop (în drum)” și *clânțuros* „cu clințoanie” sunt semnalate, ambele, în Banat. În Retezat există *Cleaņțul Cozmei*.

Clieť este varianta cuvântului *clét* s.n. 1. Cămară 2. Grajd. 3. Sufragerie: „Una din chilii să întrebuițează și ca *cliet* (cămară)”

(22/1895, 6). Menționat în A.C., p. 69, sub forma *clet*. Pl. *cleturi*. Etimologia: srb. *klijet* (MDA) ; GE, p. 114, din scr. *klet*.

Clintuș este varianta cuvântului *clentúș* s.n. 1. Pieptar din pânură. 2. Veșmânt din lână albă sau gri, nedefinit mai îndeaproape: „Peptariul carele să numesce și prâsluc, ciurtariu și *clintuș* e un veșmânt din lână albă sau vânăță... țesut de femei.” (4/1895, 3). Pl. *clentușe*. Etimologia necunoscută (MDA).

Cotăie s.f. Găleată mare fără mâner pentru fiert apa: „În casă să mai află ... o *cotaie* (o căldare mare fără baier)” (23/1895, 5). Variantă: *cotal*; pl. *cotăi*. Etimologia nesigură; cf. vechiul slav *kotili* (MDA).

Fășiu s.m. Fiecare dintre cei doi bărbați căsătoriți cu două surori: „*Fășiu* pl. fășii sunt doi inși cari au de mueri doauă surori.” (5/1895, 5). Pl. *fășii*. Etimologia: *fașă* + *-iu* (MDA).

Fârg s.n. Păhărel: „seara se împărțea de cel mai bătrân din casă, un *fârg* (cauc de curcubătă, păhărel) de răchie și cu acela era fiecare îndestulit.” (19/1890, 4). În MDA apare doar cu sensul „Pasăre nedefinită mai de aproape”. Pl. *fârguri*. Etimologia necunoscută (MDA).

Fundoane s.f. este varianta din Banat a cuvântului *fundoáie* s.f. Partea de dinainte a unei case: „Părțile de din jos ale acoperișului se zăc streșână, ear dacă la *fundoane* să fac chible ce să înalță până la vârful acoperișului, atunci sunt la casă numai doauă streșini.” (22/1895, 6). Pl. *fundoane*. Etimologia. *fund* + suf. *-oane* (MDA).

Bănățenii (din zona localității Goruia și împrejurimi) folosesc acest cuvânt și cu următoarele două sensuri: 1. Lățimea casei. 2. Înfundătura acoperișului.

Găigână s.f. Jumări: „o *găigână* mare (papară de ouă) în unsoarea jumerilor de slănină cu pâne de mălaiu, cu mămăligă de la prânziu sau proaspăt pregătită întăresce organismul școlariului deosebit.” (43/1886, 4). Etimologia: tc. *kaigana* (MDA). GE, p. 102, îl reține ca variantă a cuvântului *căigana*, provenind din scr. *kajgana*.

Harâng este una dintre variantele cuvântului *haráng* s.n. Clopot: „Că de când sânt aici în crâncenul război, în loc să aud tonul cel frumos al *harânelor* (ad. clopotelor) dela sfânta biserică, aud mugetul cel greu a tunurilor înfiorate și ropotul puștilor, care pun pe patul durerilor sute și mii de voinici.” (3/1915, 7). Menționat în A.C.,

p. 57. Alte variante: *harăng*, *hărăng*; pl. *haranguri* (rar *harange*). Etimologia: magh. *harang* (MDA). Bănăţenii îl folosesc şi cu sensul „hering”.

Nărúmă s.f. Poliţă (pentru vase): „După uşă pre părete să află o *nărumą* sau poliţă pre carea să țin blide şi cinere (tăere) de porcelan şi linguri de metal.” (22/1895, 5). Pl. *nărume*. Etimologia necunoscută (DLR).

Ormán s.n. 1. Dulap: „În chilii să află şi lăzi sau şi dolapuri (*ormane*, scrine), în cari şi pre cari să păstrează haine de purtat şi ponevi (covoară)” (22/1895, 7) Pl. *ormane*. Etimologia: srb. *orman* (MDA) ; GE, p. 166, indică etimologia: scr. *orman*.

Păclie s.f. Haină ciobănească, fără mâneci şi fără guler, lungă până la glezne, făcută din piele de oaie cu lâna în afară şi având la spate o glugă din piele de miel: „*Păclia* e o haină albă din piele de oaie, lungă până în pământ şi fără mâneci asemenea cu o curea roşie, trasă pre piept şi mijloc, ear pre spate prins de guler atârnă o piele întreagă de miel alb ori caciioră (pistriţă) cu părul din afară, carea întocmai ca gluga la şubă în vremi grele serveşce de acoperit capul.” (5/1895, 4). Variantă: *peclie*; pl. *păclii*. Etimologia: scr. *opaklija* (DLR).

Pălăcrinţ s.m. Petic de forma unui pătrat sau a unui romb care se pune la răscoiala de la subsuoara cămăşilor ţărăneşti, pentru a le da lărgime; (regional) palhă. (Regional, în forma *părăclinţ*) Placă (la cămăşile bărbăteşti): „petece quadrate ce se zic *pălăcrinţi*” (3/1895, 1). Variantă: *părăclinţ*; pl. *pălăcrinţi*. Etimologia necunoscută (DLR).

Pănúş s.n. este una dintre variantele cuvântului *pănúşă* s.f. (Prin Banat) Pielită: „La casele din vechime, ferestrele sunt şi numai de 30 cm pătraţi, la cari în loc de uiaţă (sticlă) era *pănuş* (pele de pre târbanul de bou) de animale, prin care străbătea vederea în chilii” (22/1895, 6). Menţionat în A.C., p. 105. Alte variante: (regional) *pănújă* s.f., *penuş* s.n., *penuşă* s.f.; pl. *pănuşe* şi *pănuşi*. Etimologia: *pană* + suf. *-uşă* (DLR).

Protăc s.m. Ciur de piele cu găuri mari prin care se cerne grâul: „*protăc* pentru ciurăit grâu (un ciur de piele cu găuri mari)”

(23/1895, 5) Pl. *protăci* și (rar) *protăce* s.n. Etimologia: srb. *protak* (MDA) ; GE, p. 180, din scr. *protak*.

Șăgărt s.m. Ucenic: „La «Severineana» societate pe acții se primesce un învățacel (*șăgărt*)” (6/1901, 6). Pl. *șăgărți*. Etimologia: srb. *šegrt* (MDA) ; GE, p. 191, din scr. *šegrt*.

Târbán s.n. Stomac la vite: „în loc de uiagă (sticlă) era era pănuș (pele de pre *târbanul* de bou) de animale, prin care străbătea vederea în chilii.” (22/1895, 6). Variantă: *târbană*; pl. *târbane*. Etimologia: srb. *trba* (MDA).

Toică s.f. Bătă mare, cobiliță: „ciobârnacele ... au urechi prin cari să bagă ciobârnăcariul, iepila sau și *toica*, când să duc pre umere.” (23/1895, 5). Plural necunoscut. Etimologia necunoscută (MDA). Lucian Costin: „Baston, bătă; ramură de copac fără crăci”.

Tream s.n. Șopron: „Pre lângă case să mai află ... *tream* (un șopru cu o plasă) pentru scutirea plugului de ploi.” (23/1895, 5). Variantă: *tram*; pl. *treamuri*. Etimologia: srb. *trem* „tindă, vestibul” (MDA). La Lucian Costin: „loc de pus la adăpost diferite lucruri; șopru”. GE, p. 197, indică etimologia scr. *trem*, iar sensul este: „clădire anexă (folosind, printre altele, și ca magazie, cămară)”.

Țăujână s.f. 1. Unealtă agricolă. 2. Nume generic dat unor unelte de lucru din gospodărie. 3. Totalitatea uneltelor pe care ciobanii și muncitorii le poartă cu ei: „În cliet să păstrează și *țăujânele* (uneltele) de lucru adică barda, burghii, ghilăie sau obluri” (23/1895, 5). Variantă: *țujină*; pl. *țăujâne*. Etimologia necunoscută (MDA).

Vătraniu este varianta bănățeană a cuvântului *vătrai* s.n. Obiect de uz casnic, de lemn sau de metal, de obicei în formă de cârlig lung sau de lopățică cu coadă lungă, cu care se scormonește sau se trage jarul sau cenușa: „un *vătraniu* (lopată) de luat foc (lumină)” (23/1895, 5). Menționat în A.C., sub forma *vătrai*, p. 157. Alte variante: *vătran*, *vărtar*, *vlătar*, *vrătar*; pl. *vătraie*. Etimologia: *vătră* +suf. *-ai*; cf. srb. *vatralj*; bg. *vatral* (MDA).

Iorgu Iordan⁵ menționa: „Lingviștii au constatat de multă vreme că, înainte de a ieși cu totul din circulație, cuvintele și expresiile

⁵ *Despre unele aspecte ale problemei limbii literare*, în *Limba literară*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1977, p. 34.

încechite continuă să trăiască în graiurile regionale care, datorită condițiilor istorice, sunt mai conservatoare, s-au dezvoltat adică într-un ritm mai lent. (...) Aceasta însemnează că un cuvânt considerat ca arhaic din punctul de vedere al limbii literare se întâmplă adesea să fie un regionalism și poate fi, prin urmare, folosit nu numai într-o povestire istorică, ci și în una cu conținut «local» contemporan”. Fără îndoială, încadrarea unui termen în categoria regionalismelor, a termenilor populari sau a cuvintelor ieșite din uz nu poate fi, niciodată, făcută cu certitudine, pentru că nu există și, probabil, nici nu va exista vreodată o graniță clară între aceste categorii de cuvinte⁶. Afirmatia lui Oct. C. Tăslăuanu reprezintă un adevăr pe care-l regăsim și în textele presei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea: „Singur Banatul are un dialect mai specific și mai bogat în particularități”⁷.

Bibliografie

- Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic*, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
- Chiș-Toia, Dorina, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții*, Timișoara, Editura Mirton, 2006.
- Costin, Lucian, *Graiul bănățean*. Studii și cercetări, vol. II, Turnu Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu și Ion N. Bojneagu, 1934.
- Foaia diecesană*, Caransebeș, 1886-1918.
- Gămulescu, Dorin, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, București, Editura Academiei, Pancevo, Novinsko Preduzeće „Libertatea”, 1974.
- Halici-tatăl, Mihai, *Dictionarium Valachico-Latinum [Anonimus Caransebesiensis]*. Studiu filologic și indice de cuvinte de Francisc Király. Ediție îngrijită de Alexandru Metea și Maria Király, Timișoara, Editura First, 2003.
- Hristea, Th., *Probleme de etimologie*, București, Editura Științifică, 1968.
- Rusu, Valeriu, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1984.

⁶ Vezi, în acest sens și studiul *Termeni regionali și termeni populari*, din vol. lui G.I. Tohăneanu, *Măiastra*, Reșița, Editura Timpul, 2000, p. 282-288.

⁷ Oct. C. Tăslăuanu, *Victor Vlad Delamarina*, în *Luceafărul*, Sibiu, VII, 1908, nr. 11-12, p. 271.

- Tăslăuanu, Oct. C., *Victor Vlad Delamarina*, în „Luceafărul“, Sibiu, VII, 1908, nr. 11-12, p. 271.
- Tohăneanu, G.I., *Termeni regionali și termeni populari*, în vol. *Măiastra*, Reșița, Editura Timpul, 2000.
- Universitatea din Timișoara. Facultatea de Filologie, Centrul de Științe Sociale, *Dicționarul subdialectului bănățean*, TUT, 1985, 1986, 1987.

LES RÉGIONALISMES DANS LA PUBLICATION „FOAIA DIECESANA“
(Résumé)

Cet article vise à souligner les aspects concernant le vocabulaire de la publication „Foaia diecesană” pendant les années 1886-1918. Ainsi, les régionalismes occupent une place importante, à côté des archaïsmes et des termes populaires. Il est assez difficile d’encadrer les mots dans une catégorie ou dans l’autre, comme le montre d’ailleurs Iorgu Iordan. Il est intéressant de remarquer qu’il y a beaucoup de régionalismes pas inclus dans le Dictionnaire académique, l’ouvrage lexicographique le plus récent de l’Académie Roumaine. C’est pourquoi nous considérons utile une telle présentation pour une future édition de ce dictionnaire, mais aussi pour les prochains volumes du *Dictionnaire du patois de Banat*.